

ZALA GYÖRGY EMLÉKÉV 2008

„...bízza bízik abban, hogy majd ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala.”

Az árnyas platánokkal ékes szegedi Széchenyi tér Deák emlékművén a haza bölcsét a Pannon táj jellegzetes fája, nyesett ágain sarjadó hajtásokkal gyarapodó tölgyfa tövébe állította alkotója.¹

A biológia tudósai, de a gyakorló erdészek is a termőhelyről, lombzatról, leginkább pedig az évgyűrűk váltakozásából a fák pontos, hiteles biográfiját, beszédes életútját tudják kiolvasni.

A magyar nemzeti szobrászat 19. század derekán kialakuló gazdag, pompás ligetében három, immár 150 éves továbbélő óriás életműfaja magasodik. Az életet adó szülőföld vidékei – Pozsony, Liptóújváros, Alsólendva – egyaránt mai határainkon kívülre kerültek.² Az egykori nemes bajor, német, felvidéki szlovák magvak termékeny tevénybe, a reformkortól a századfordulóig öntudatra ébredt magyarság tudást és innovációt szomjazó, életerős szellemi gazdasági és befogadó társadalmi szövetébe kerültek és szinte egy időben fogantak, szökkentek szárba. Gazdag lombkoronáik színtestjeit a Millennium pompás, gazdag fényözöne táplálta. Árnyékot nem vetettek egymásra, az éltető nedvekért természetesen megküzdöttek.³

Hozzáértő kertészek, művelt, a hazájukért áldozatkész, felelős honatyák, előrelátó városépítők, önzetlen mecénások és tevékeny közösségek gondoskodtak éltető megbízatásokkal, nemes versengésre ösztönző pályázatokkal a példás gyarapodásról. Az éppen nyertes, megvalósított művek beérő termésére az évgyűrűk változó sűrűsége mintájára az elnyert hazai és rangos nemzetközi elismerések, díjak emlékeztetnek, a vesztes pályázatok miatt megghiúsult terveikről a korabeli krónikák tájékoztattak.

A pusztító, gyilkos viharokkal beköszönő 20. század nem kímélte az életmű-faóriások koronáit sem. Ledöntötték Fadrusz pozsonyi Mária Terézia lovas szobrát.⁴ Nem várt jobb sors Budapest főváros készülő Ezredéves emlékére sem. A történelem és a politika vihara nemcsak a hatalmas mű elhúzódo megvalósításába, hanem utóéletének drá-

mai sorsába – vele együtt az alkotó Zala György életművének értékelésébe – is gyakran beleszólt. Infláció, anarchista rongálás, gáncsoskodás halasztotta 1929-re az avatást. A felületes méltatók emiatt anakronizmussal vádolják. Bombatalát, az ötvenes években a Habsburgok iránt szított újabb ellenszenv is alakította (a ma látható) a főváros városképi arculatát meghatározó – a Múcsarnokkal és a Szépművészeti Múzeummal ékes Hősök tere – szobor-együttesét.

*

Zala György életútját-utóéletét közel az arany-metszés tagolja. Halálának múlt évi 70., születésének idei 150 éves évfordulója tehát kettős kötelezettséggel terheli az utódok felelősségét. Az alkotó kultuszának ápolásáért, a felhalmozott kegyeleti adósságok törlesztéséért⁵, életművének a szinte teljes ismeretlenségből a proletkult-szocreál évtizedeiben megcsontosodott sztereotípiákkal terhes⁶ kánonba helyezésére, a nehézkesen formálódó szakmai és a megosztott laikus közvéleménybe emelésére, a pátria a kulturális miniszter fővédnökségével emlékbizottságot hívott életre. A kezdeményező alapvető célul tűzték ki, hogy – a szülőváros, az egykori Alsólendva és Zala megye összefogásával már a nyolcvanas évek közepén indult feltárás és a millecentenárium évében a megyeszékhely csatlakozásával kiteljesedett „hazatérés”⁷ után, – a „genius loci” kitágításával Zala György szerтеагазó, monumentális életműve váljon országosan ismerté, elfogadottá, egyben nemzeti elkötelezettségre, izzó magyarságtudata, hazaszeretete, ethosának megtartó ereje válhasson követhető példaadóvá. A Lendvai várban 1986-ban kialakított emlékszoba és az 1996-ban megrendezett emléknep és emlékkiállítás mellett legfontosabb előzménynek az Aradi vértanúk – újabban leginkább Szabadság-szoborként említett emlékmű 2004 tavaszán történt újraállítása, valamint a Millenniumi emlékmű helyreállítása tekinthető.

Az emlékbizottság összeállításában szerencsésen érvényesült a szakmai, intézményi és terü-

leti sokoldalúság.⁸ A 2007. július 4-én megtartott alakuló ülésnek a Magyar Nemzeti Galéria adott otthont.⁹

Bereczky Loránd főigazgató, szakmai védnök köszöntője után Boros Géza főosztályvezető-helyettes Hiller István kulturális miniszter fővédnök képviselőjében hangsúlyozta, hogy a kerek évforduló kötelez az emlékezésre és tiszteletadásra. Szerinte igen kevés olyan kimagasló alkotó van, mint a Millenniumi Emlékművet – művésztársaival – megalkotó mester. Az emlékművek önálló életre kelnek, a következő generációk igyekeznek viszonyulni, saját szimbólumértelmezésükkel kiegészíteni, átöltöztetni, terveket szőve a nemzeti panteon megváltoztatására, vagy eltávolítására, mint tették azt az Aradi Szabadság-szoborral is.

Dr. Gyimesi Endre, az emlékbizottság elnöke bevezetőjében üdvözölte a kulturális minisztérium ígéretét a síremlék helyreállítására.¹⁰ Majd ismertette a kezdeményezés létrejöttét, célját:

Első gondolatunk, hogy köszöntsük a tanácskozásnak otthont adó, idén ötven éves Magyar Nemzeti Galériát, egyúttal további sikeres évtizedeket kívánjunk fontos nemzeti küldetéséhez. A Nemzeti Galériában őrzik Zala György szobrászművész hagyatékát is. Nemzeti szobászatunk rangos művésze, Zala György születésének közelgő 150. évfordulója ösztönözte és kötelezte a szűkebb pátriát, hogy országos Emlékbizottság létrehozását kezdeményezzük. Azt szeretnénk elérni, hogy a főváros és az ország is jobban magáénak érezze a művész örösgét. Hiszen „Zala György nemzete számára itt a fővárosban alkotta remekműveit... Halhatatlan zsenije pompásnál pompásabb szobrokkal díszítette fel fővárosunk köztereit. Legmonumentálisabb alkotása: a millenáris emlékmű hatalmas, erőteljes gondolatot testesít meg, amely a maga összességében egy-egy szoborműnél sokkal mélyebb hatást kelt nemcsak bennünk, magyarokban, hanem a külföldi szemlélőben is. A nagy művész alkotó lelke örökké él ezekben a szoborművekben, amelyekre mindnyájan büszkén tekinthetünk, mert alkotójuk nagysága túlszárnyalja az ország határait.” – idézte Budapest székesfőváros 1937. szeptember 17-i ülésének jegyzőkönyvét. Majd ismertette az emlékév programját¹¹

Göncz László a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója arról beszélt, hogy számukra Zala György már a 60-as évektől az együvé tartozást jelentette az anyaországgal és az arra törekvő együtt élőkkel a kevert etnikumú térségben.

Felidézte az 1996. évi Zala György Emléknapi eseményeit. Szerették volna a Makovecz Imre által tervezett színházukat Zala Györgyről elnevezni. Ezt nem engedélyezték. A tér viszont viselheti a város szülöttének nevét. Sajnos a síremlékére történt korábbi gyűjtés során (1999) magukra maradtak: abban sem az anyaország, sem a főváros nem vállalt részt.

Szilágyi András a Budapest Galéria munkatársa a Millenniumi Emlékmű helyreállításáról számolt be. Bevezetőben elmondta, hogy Zala György Budapesti szobrai jó állapotban vannak. A Budavári Honvédelem 1998. évi helyreállítása során visszakerült a hölgyek bronzkoszorúja (Madarasi Valter munkája). A Kaszinó-emlékművet Újpesten állították fel. A Szent László téren megrongált Fél a baba (Zala első ismert műve!) restaurálása is befejeződött. Az Egyetem téri emlékműről egy kard hiányzik. A Millenniumi Emlékmű helyreállítása részletes állapotfelméréssel vette kezdetét: milyen a belseje, állékonysága, a tartóváz állapota. Korszerű, eddig nem alkalmazott módszerek, vizsgálatok zajlottak, pl. a Baj Zoltán Anyagtudományi Intézet bevonásával ultrahang és ipari-röntgen vizsgálatokat végeztek. A repedéseket füstbombával vizsgálták. A Szabó Öntészeti Kft. Takács Viktória restaurátor irányításával a tartószerkezetet is bronzra cserélte. A homogén anyag gátat szab a korróziónak. Aggasztó a térfegyelem. Biztosítani kellene a felügyeletet.

Bognár Levente Arad város alpolgármestere, a Szabadság-szobor Egyesület tagja arról beszélt, hogy mit jelentett számukra Zala György műve, a Szabadság-szobor: identitást adott, együtt dobbant a szívük. Szüleiktől, nagyszüleiktől tudták, hogy létezik. Amint ismét láthatóvá vált a közösség számára, az összefogás jelképe lett. Hihették, hogy van jövőjük. A megbékélés szimbóluma is egyben. Zala György műve győzött a militáns indulatok fölött. 2004 tavaszán többszöri megkezdett próbálkozás után megvalósulhatott az újraállítás a Tűzoltó téren a román emlékművel együtt. Megszületett a Megbékélési Park.

Javasolta, 2008 legyen Zala év! Szervezzünk zarándoklatokat nemzeti értékeink megismertetésére, a határon túlra, Lendvára.

*

Az emlékév végéhez közeledve időszerű a számvetés: a vállalkozás teljesülését, a rendezvények, események hozadékát áttekinteni. Még 2007-ben a 70 éves évfordulóra két helyszínen – Zalaegerszeg és Arad városokban Lendvai meghívottakkal kölcsönös vendégségben – történt meg-

emlékezés. Szembesülhettünk a megható, felemelő érzéssel, hogy mit jelent a határon túli magyarság közösségeinek az alkotóra és nagyszerű művére történő magas szintű emlékezés, a karnyújtás, az erőt adó összetartozás megvallása. A találkozások és a koszorúzás élménye alapján méltán fogalmazhatta Horváth Ferenc mottóként a Népújság címlapján a képes tudósítás élre: „Ami összeköt minket”.

Zala Györgynek 1968-ban, a Kerepesi temetőben felállított síremlékét Lendva magyar közössége 1999-ben közadakozásból felújította. Lelketlen sírgyalázók 2006 tavaszán lelopták Aphroditét ábrázoló bronz medalionját. A lendvai vár emlékszóbjában őrzött fotó alapján Szabó Tamás által márványba faragott tondó került a síremlékre. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság szervezésében Gedai István alelnök és Zsigmond Attila a Budapest Galéria igazgatója avatta fel 2008. április 16-án, a művész születésnapján.

A megemlékezések sorozatát a Magyar Művészeti Akadémia, a Magyar Szobrász Társaság és a Magyar Képzőművészeti Egyetem által megrendezett emlékülés nyitotta meg.

Baráz Tamás személyes hangú, lírai vallomása Zala György ars poetikáját¹² tette nyilvánvalóvá: „... a jövőjében bízható, megújuló magyar nemzet megkérdőjelezhetetlen kvalitású művekkel bizonyította a kultúrában élenjáró nyugati államok, s önmaga (az utódok! Szerk.) számára, a Kárpát-medence lakói értik, és magas szinten művelik az antik hagyományokra épülő európai művészetet. Nemzeti önbecsülésünk ébrentartása, megmásíthatatlan történelmünk kimondása, a tiszteletadás őseinknek, történelmi nagyjainknak, valós nemzeti igényként jelentkezett.” Szívesen idézném hosszasan a fiatal szobrász gondolatait: „Mi a szobrászatban elkötelezett utódok, alázattal közeledünk hozzá, tanulmányainkban mérföldkönek tekintjük, majd tapasztalataink gyarapodtával, értő tisztelettel és kollegiális együttérzéssel tapogattuk le mintázásának nyomait... Fogadj a 150. születésnapján a Magyar Szobrász Társaság szeretetteljes, meleg üdvözlését. Isten éltesse önt, Zala György!” Forrás és egyben fedezet a kiváló mester, Kő Pál elkötelezett alázata: sikeres éremplázati kurzust hirdetett, és vezetett a társ-tanszakok meghívásával. Reménykedünk, hogy sikerül bronzba veretni a kiállított legsikerültebb terveket.

Számos, eddig ismeretlen adatban és élményekben gazdag előadást hallhattunk Puskel Pétertől a Nyugati Jelen életműdíjas szerkesztőjétől.¹³

„...Diákéveimben gyakran leselkedtünk az ajtó (Kultúrpalota múzeumi raktára) résein, hogy láthassuk a titokzatos szobrokat, amelyekről minden október elején szó esett az iskolában és a legtöbb aradi magyar családban. Két generációra visszavezethető, nyomdász családból származom. Nagyapám, édesapám többször mesélt azokról a szomorú napokról, amikor a szobrok lebontásáról tudósító újságcikkeket megcsonkította a cenzúra... És eljött a nagy nap: 2004. április 25. Ünnepe volt a magyar Golgotán. Aradon történelmet írtak ezen az áprilisi napon... Lépésről-lépésre haladunk, múltunk értékeinek visszanyerésében. A kölcsönös szóértés és megbékélés szellemében.” A két nép történelmi megbékélésének, baráti közeledésének, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma, jelképe lehet az okos, türelmes diplomáciával, sok-sok kölcsönös bölcsességgel megvalósított Megbékélési Park.

Ezek után nyilvánvalóan nehéz volt indulatok nélkül végighallgatni a „Zala György a XIX. és XX. század barokk szobrásza(?)” – már címében is távolságtartó, az alkotó differenciált életművét sematizáló, rosszlemkű koncepció fejtegetését, amely bevallottan arra vállalkozott, hogy azt „bizonyítsa, a kiváló felkészültségű művészt hogyan vitte tévútra kora.”¹⁴ Az előadó tette mindezt anélkül, hogy közben az alkotó egyetlen művét is megmutatta volna állításainak bizonyítására. Az ideologikus eszmefuttatásban az ötvenes-hatvanas évek szenciái rezonálnak.¹⁵

A nyári Országos Honismereti Akadémia tudós előadója pedig a Mátyás ábrázolások között nem tartotta fontosnak megemlíteni Stróbl Alajos várbéli idilli Mátyás kútját, Fadrusz robusztus kolozsvári lovasát a hódolókkal, a Millenniumi emlékmű délceg Hunyadi Mátyását, de Benczúr Gyulának a budai vár Hunyadi termébe szánt nyolc darabosra tervezett ciklusából megvalósult Mátyás fogadja a pápa követeit és a Diadalmas Mátyás kompozícióit sem.¹⁶

Másnap a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban Gyimesi Endre az emlékbizottság elnöke ismertette az emlékévi programját. Benne a megyeszékhely azon szándékát, hogy kezdeményezi a pécsi püspöki palota közönségtől elzárt, rosszul megvilágított folyosójáról megszerezni a magyar szobrászat talán legszebb alkotását, a Mária és Magdolna kompozíciót.¹⁷ Kostyál László a tizenkilencedik század európai kortárs alkotóit és műveit vetette össze Zala György alkotásaival.

Péntek Imre „Az eszmék térbeli lehorgonyzása” című előadása jelentős, újszerű alapvetés az

életmű korszerű elemzésére, értelmezésére – történelmi kontextusba helyezésére. Szembesített a szocreál megélt jelentkezésével, egyeduralmi monopóliumával oly elnéző szigorival, egyeduralmi művészettörténet-írás enyhült szigorával „a kilencvenes évek után a történelmi szoborparkba áthelyezett szobrok, emlékművek” alkotóival – szemben Zala György nemzedékével. Rámutatott a kor jeleseinél elvülhetetlen érdemére: „Zala György és nemzedéke – a maga szobrászati eszközeivel – maximálisan hozzájárult a „tér nemzetiesítéséhez”. Óriási feladat volt, és nélkülük, műveik nélkül ma sivár, jellegtelen közterekkel, torz(abb), csonkább nemzettudattal vágnánk neki a 21. századnak. Szinkronban voltak korukkal, a 19. századvég és a 20. századelő művészeti törekvéseivel.

Hozzátehetjük, hogy ezen nem tudott úrrá lenni, nem tud változtatni Szamuelyék miazmás vörös-drapériás lázálma (1919), vagy az eukarisztia baldachinos megalomániája (1938) épp úgy, mint 2007 liberális biznisze, a „nemzeti vágta”!

Bence Lajos előadását technikai okokból írásban küldte meg.¹⁸ Az „Óda a hazatérőhöz” vers szerzője prózában így fogalmazott: „S mi lehetne a mai rendezvény célja más, mint az, hogy immár testközelbe kerülve a művésszel, a grandiózus nagyságú életmű máig ható üzenetére figyeljünk... Hogy egy-egy nagy történelmi személyiség kisugárzó hatása által tudatunkat erősítsük. Tegyük ezt azért is, hogy önmagunkkal és a külvilággal is békében élhessünk... Az aradi Szabadság-szobor, mely újraállítása óta – Vereckéhez, Csíksomlyóhoz hasonlóan – a magyarság zarándokhelyévé vált, szent helyeink számát gyarapítva, kétségtelen reményt ébreszt arra, hogy a tolerancia, a megbékélés teret nyer, átvitt és valóságos értelemben.”

Szombathelyen a premontrei gimnázium lépcsőfordulójában az ikervári Batthyány családtól ajándékba kapott vértanú medallionok történetének legújabb kutatásairól a helyszínen tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást Feiszt György. Kaposvár, Veszprém, Makó városoknál pedig az Erzsébet szobrok kalandos sorsáról számoltak be a kutatók. Nagykanizsa utcát nevezett el Zala Györgyről. Sajnálattal értesültünk, hogy a királyi pár, Sisi kedvelt otthonában, a Gödöllői Grassalkovich kastélyban ígéretes tanulmányokkal tervezett megemlékezés elmaradt.

Deák Ferenc szegedi szobránál Horváth László „Tisztelgés a szobrászgéniusz emléke előtt”¹⁹ a születésnapon elhangzott előadásából megtudhat-

tuk, hogy a szoborbizottság kérésére Reizner János választott Deák idézetet a talapzatra:

„...AMIT ERŐ ÉS HATALOM ELVESZ, AZT IDŐ ÉS KEDVEZŐ SZERENCSE ISMÉT VISSZAHOZHATJÁK; DE MIRŐL A NEMZET, FÉLVE A SZENVEDÉSEKTŐL, ÖNMAGA LEMONDOTT, ANNAK VISSZASZERZÉSE NEHÉZ S MINDIG KÉTSÉGES”

Deák Ferenc

A rendszerváltozás előtti négy évtizedben természetesen mind a deáki életmű, mind az említett idézet, mind pedig Zala György művészi teljesítményének hivatalos megítélése a korszak politikai szemléletének megfelelően alakult. Volt, hogy Deákot „opportunistussal”, Zala Györgyöt „neobarokk anakronizmus, túlzott patetizmus, merev akadémizmus” vádjával illették.

Szomorú üzenetet, ma már alig hihető történetet idézett az emlékmű közelmúltjából: 1986-ban, elterjedt a hír, miszerint felújítás ürügyén a város vezetése a Deák-idézet eltávolítására készül. A tiltakozások hatására a hivatalos magyarázat a talapzat felújításával indokolta a munkálatokat, bár sokakban felmerült a gyanú, hogy valójában az idézet sorai mögött valamiféle rejtett, előre gyártott „irredentizmust” vélt felfedezni az akkori hatalom.

Egy jószándékú pedagógus a Délmagyarország levelező rovatában közölt levelében javasolta, épít-senek járdát a szobor körül, hogy az ifjúság és a látogatók körüljárva elolvashassák a feliratot. „Föltételezhetően erre a levélre figyeltek föl ‘illetékesek’, és szereztek tudomást arról, hogy a szobor talapzatán ‘irredenta’ szöveg olvasható. A Cauceceu-látogatás híre csak fokozhatta aggodalmukat és sietségüket, hogy gyorsan eltüntessék az inkriminált szöveget. Eszük ágában sem volt annak visszaállítása. A sílány kivitelezés arra mutat, hogy az országos felháborodás kényszere alatt cselekedtek, így került vissza a szobor talapzatára a mostani szöveg, mely szó szerint megegyezik a korábbival, de kivitelezése gyatra, kimondottan kontármunka.” Kétségtelen, az eredeti szöveget csiszológéppel eltüntették, s a csak hónapokkal később, a tiltakozások hatására újravésett mostani felirat egy, a talapzatba behelyezett, külön kőlapon készült.

2008. október 4-én, az Aradi Magyar Napok hagyományosan gazdag programjában a városi önkormányzat és a Szoborbizottság rendezésében emléküléssel és kiállítással zárult a Zala György Emlékév. Murádin Jenő kolozsvári művészettörténész professzor korábban a História hasábjain közölt tanulmányban és önálló kötetben dolgozta fel a Szabadság-szobor állításának áldozatokban

gazdag és hányatott utóéletének történetét.²⁰ Ez alkalommal érzékeny, cizellált előadásában idézte meg a Millenniumi társadalmi művészeti valóságát, Zala György munkásságát. A szabadságharc emlékeinek, a vértanúk relikviáinak az emlékmű avatása után megkezdett gyűjtésének eddig feltáratlan, gazdag gyűjteményében – az Arad Megyei Múzeumban – őrzik például Damjanich János durván faragott mankóját, a vesztőhelyre szállító szekér vendégoldalait, személyes tárgyait, műves pisztolyait, a művészi bronz urnát, amelyben felesége a vértanú szívét őrizte. Borbás György a zalai vértanúnak, a Budán október 10-én kivégzett erdélyi kormánybiztos Csány Lászlónak Istók János alkotta zalaegerszegi szobrálval emlékeztette Arad város közönségét a kegyetlen megtorlásra.²¹ A zalai képviselőik másnap Bognár Levente alpolgármesterrel közösen koszorúzták meg a Szabadság-szobrot.

A művész halála óta, hetven éve esedékes – netalán Stróbl Alajossal, Fadrusz Jánossal közös – gyűjteményes kiállítás megrendezését a Nemzeti Galériától vártuk. Azonban a Szatmári Gizella kurátor megrendezésében megvalósult szerény, kényszerűségből csonka kamara-tárlat megszervezésének, utaztatásának gondja Horváth Ferencre, a lendvai magyar közönség elnökére és Gamus Árpádra, a Pécsi Galéria és Vizuális Műhely igazgatójára maradt. Az életműben meghatározó jelentőségű köztéri emlékművek bemutatására a művészi fotó, még inkább a multimédiás technika segítségével hívására lett volna szükség. Különösen üres volt az induló lendvai, zalaegerszegi és keszthelyi bemutató. A Pannon könyvek sorozatban Péntek Imre szerkesztésében kibővített és megjelent elegáns katalógus és a későbbiekben Gamus Árpád által elkészített fotókkal gondoskodott a – pécsi és aradi – közönség részbeni kárpótlásáról.

Hogyan vélekedett Rózsa Gyula az országos napilap kérlelhetetlen műtíze: „A Zala György születésének százötvenedik évfordulójára rendezett kiállítás nem fogja ezt a képet fundamentálisan megváltoztatni.²² A Nemzeti Galéria összeállított egy kollektiót a teremméretű (!?) művekből, s eljuttatta először a szobrász emlékéért tisztességgel ápoló szülővárosba, Alsólendvára (Lendava), majd több helyszínre, jelenleg, augusztusi nyitva tartásig Keszthelyre. Csakhogy. Csakhogy azt a kérlelhetetlen álláspontot, amely szerint a tizenkilencedik századvég és a huszadik századelő emlékműplasztikájának nincs sok köze a szobrászathoz, amely

szerint továbbá művészetnek csupán a művelő mesterek ritkább kispasztikái tekintendők, a Zala-életmű kevésbé tökéletes argumentuma.

A megvesztegethetetlen szerző Fülep Lajosra hivatkozik: „Szeretem mindazt, ami klasszikus. A klasszikus törekvéseknek vagyok híve. A renaissance-hoz érzem magam közelebb.... Szeretem Rodint is. De nem mindenütt. (Balzac mellszobrától idegenkedett.) Szeretem, ahol klasszikus... Aki ismeri a dolgaim, az tisztában van velem... az én törekvésem is az, ami minden művészé, és nem is lehet más. Két szó: igaz érzés és gondolat. Ennél többet igazán nem tudok mondani. Elsősorban a derűt keresem, a derűt, mert ez a művészet hivatása... Én nem zárkozom el semmitől. Általában minden munka gyönyörködtet...”

Rózsa Gyula fennhéjázó, pökhendi, jól értesült olvasatában ez így hangzik: „Fülep Lajos híres-hírhedt műteremriportjában kimondta – pontosabban magával Zalával kimondatta – a máig hatályos ítéletet. Hogy Zala reménytelenül konzervatív, hogy gondolatai csüggesztően közhelyesek, hogy nem ismeri korának szobrászatát, vagy ha ismeri, elfogultan, kisszerűen ítéli meg.” És így tovább... Rózsa Gyulát bizonyára elrémíthette a kiállítás megtekintésétől „a teremméretű művekből összeállított kollektió” szurreális látomása.

Hiszen, ha leküzdí szorongását, és veszi a fáradságot, személyesen is meggyőződhetett volna arról, hogy sajnos a méltatlanul szerény jubileumi kamara-kiállítás éppen a köztéri műveiben leginkább továbbélő Zala György felmutatásával maradt adós: Ugyanis, a korabeli sárgult képeslap hogyan tudatosíthatná az avatatlan látogatóban a felemelő élményt, az alkotó – és az aradi Szabadság-szobor Egyesület – nagyszerű diadalát: nyolcvan év után, 2004 tavasza óta újra áll az emlékmű! Hogy a Budavári Honvédelemk Disz téri, és annak csak itt látható vázlattervének sérült harciosa nem a Sárkányölőre, hanem a vár bevételeben kitért zalai honvédekre, köztük a túlélő, a szoboravatásra újra egyenruhát öltő Bogyai Kálmán, Utasi János, Sipos Bálint, Bezeredy Elek és 1100 elesett társuk áldozatára emlékeztet. Hogy a Keszthelyen üdülő szegediek viszontláthatnák a Széchenyi téren álló nagyszerű emlékművüket, osztozhatnának a vendéglátókkal a haza bölcse és az alkotó tiszteletében. Hogy a lovas vezérek sarokba állított frissen mintázott vázlattervei alapján megformált „párducos Árpád és a Hét vezér” a Millenniumi emlékművön „lobogó ingujjban” (Bence L.) hadrendben – életszerű kompozícióba foglalva – tekintenek szét Pannóniában, a megtalált új hazában! (Mintha Zalának

csupán kisplasztikára teltet volna erejéből! Kodály évforduló: Székelyfonó, Psalmus – Arany összes Toldi, Buda halála, Nagyvidai cigányok nélkül!?) Vagy hogy a hazai és külföldi látogatók a reneszánsz évében kedvet kapjanak, hogy felkeressék Hunyadi Mátyás délceg, hús-vér alakját a Párizsi Világkiállításon Grand-prix díjat nyert Gábrriel arkangyal oltalmában. Hogy azonosulhassunk Ybl Ervinnel: „Zala György szobrászatában az ünnepies felfogás gyakran megkapó igazsággal párosul, művészete közelebbi rokonságban van a francia, mint a német plasztikával.” – vagy Kisfaludy Stróbl Zsigmond véleményével: „Zala György teljesen átvitte a szobraiba az egyéniségét. Sokat alkotott. Munkáinak legnagyobb része kora kiváló francia szobrászainak is dicséretére válnék.” Hogy csak furcsa kuriózum maradt a művész Lechner Ödön tervezte Stefániai úti szecessziós villájának karton makettje, hiszen nem tudatosítja, hogy homlokzatán a „Vénusz ünneplése az Olimposzon” stílusos Zsolnay-majolika dombormű jó ideje egy afrikai rezsim diplomatáinak kényszerű „cégére!”

A magyar historizmus tizenhárom szobrásza, köztük Zala György munkásságának vizsgálatára vállalkozó OTKA kutatócsoport 2008 januárjában arról számolt be, hogy amikor elkezdték a munkájukat, a korszak szobrászata iránt igen csekély volt az érdeklődés. Ismeretsége és kutatása messze elmaradt az építészeté vagy a festészeté mögött. „Az utóbbi években azonban öröndetes változás tapasztalható... Megváltoztak a múlt megközelítésének módjai, más dolgokra vagyunk kíváncsiak és fogékonyak, mint korábban. A hosszú időn át uralkodó stílustörténeti megközelítést a művésztörténet-írásban is felváltotta egy plurális szemlélet, amelyben a mű történeti kontextusa vezet el az értelmezéshez. Ennek révén a historizmus kiszabadult a negatív előítéletek uralta skatulyából. Nem a modernizmusból visszafele tekintünk a korszakra, hanem a 19. század minél teljesebb megismerésére törekedve próbáljuk megérteni a következményeket.”²³

Zala György alkotásainak 1999. évben összeállított műjegyzéke²⁴ az 1928-ban létesített fővárosi Egyetem téri Pázmány Péter patika névadójának gipsz és a Koronázási (Mátyás) templom egyházi gyűjteményében őrzött fiatal kori Sisi márvány portréjával gazdagodhat. Nagy bizonyossággal újabb Zala alkotás került elő.²⁵ A Lendvai középső temetőben, Rieck Román sírján látható térdeplő fohászokodó nőalak megmintázása számos formai és

tartalmi rokonságot mutat Zala (Mayer) Györgynek a Kerepesi temetőben található műveivel. A lendvai patinás sírkertben a jómódú polgárcsaládok feketemárvány obeliszkjei és sztéléi között a fehér márvány Rieck síremlék az egyedüli faragott, szobrászi megformálású plasztika. Miután bebizonyosodott, hogy az elhunyt édesanyja Mayer leány volt, feltehetően a négy évvel idősebb unokatestvér méltán vállalhatta a szobormű elkészítését.²⁶

A Lendva város önkormányzata és a Magyar Nemzeti Önkormányzat Közossége megrendelésére Király Ferenc Munkácsy-díjas (2007) szobrász által mintázott Zala György portrét a város színházépülete előtti, a város szülöttéről elnevezett téren avatták fel. A Zala megyei közgyűlés Zs. Csiszér Jánosnak Zaláról 1922-ben készült arcképszobráról készített másolatával választotta ülésterme névadójául. A megyeszékhely pedig Magdolna (Fájdalom) fehérmárvány portré megvásárlásával és felállításával tiszteleg a szobrászszeni előtt. Király László Zalából indult zeneszerző vegyeskari kórusművet komponált Bence Lajos *Óda a hazatérőhöz* verssoraira.

Az emlékév fontos dokumentumai születtek meg digitális összeállítások és filmek formájában. Aradi alkotók Puskel Tünde Emese, Puskel Péter, Sándor István, Sándor Szilárd:

Az aradi Szabadságszobor története, dokumentumfilm, 2007 és Puskel Tünde Emese és Sándor István: Találkozás Zala Györggyel – a restaurátorok gondolatai, 2008 DVD összeállításait több hazai intézmény kapta meg és vetítették a megemlékezésen is. A Muravidéki Televízió félórás dokumentumfilmen örökítette meg Zala György alkotásait. Csontos János forgatócsoportja is dokumentumfilmet forgat. A Magyar Képirók Dalmay László producer gondozásában Gál Anasztázia rendezésében Mihály Gábor Munkácsy-díjas szobrászművész főszereplésével és a Hevesi Sándor színház fiatal színészeinek közreműködésével részben fikciós filmben eleveníti meg a Millennium szobrásza Zala György életútját a lendvai gyermekévektől a Stefánia úti villáig.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság kiadásában megjelent „Zala György 150” emlékkönyv szerkesztői felkérésére neves értelmiségiek vallanak arról, mit jelent számukra, a nemzet számára a halhatatlan alkotó életműve. Öröndetes, hogy a Magyar Posta Gábrriel arkangyal képével, alkalmi bélyeggel és bélyegzővel emlékezett meg Zala Györgyről.

Tíz évi kezdeményezés után, végre emléktábla kerülhetett – no, nem a Mesternek Lechner Ödön tervezte szecessziós villája falára, hanem – amerikai minták (Broadway,... Nagymező utca) nyomán a járdá(ra?)ba. Az emlékbizottság a szlovén nagykövetség közvetítésével ugyan időben megszerezte a villát lakó líbiai nagykövetség hozzájárulását, a főváros kitartott a kulturális bizottság korábbi ötlete mellett. 2008. november 12-én Dr. Gyimesi Endre az emlékbizottság elnöke és Horváth Csaba főpolgármester-helyettes felavathatta a Kampfl József által mintázott oválisra formált, stílusos emléktáblát. Amerikától sok mindent tanulhatunk, de hogy Hunyadi Mátyás,²⁷ Kölcsey vagy Ady emlékhelyeinek megjelölésére bevált hazai formát miért kellene feladni? – éppen Zala Györgynek nem juthat fal Magyarországon a maga által felépített villalakásán? Csak bizakodhatunk abban, ahogyan az aradi emlékmű kikelt a várárokból, egykor az emléktábla is felkerülhet méltó helyére.

Zalaegerszeg, 2008. november 19.

Jegyetek

1 (...) Az egy évtizedig lassan érlelődő mű a politikust legjellemzőbb helyzetében, szónoklat közben örökítette meg Zala György. A művész a szólásra emelkedő higgadtan, szívósan érvelő politikust egyszerű vonalú polgári öltözetben mintázta meg, a portrékon is megfigyelhető következetességgel. Mögötte nyesett, ágaitól megfosztott erőteljes tölgyfa áll, törzsen sarjadó hajtásokkal. Így a kiérlelt szobor-együttes hitelesen közvetíti a deáki életmű lényegét, a polgári Magyarország megszületését. In: Borbás György: Deák Ferenc emlékezete. Egy ismeretlen Deák szobor = *Ars Hungarica* 2003. évi 1. sz. p. 63–72.

2 A sors pazarlóan bőkezű szeszélyes ajándéka?... Talán a napjainkban reneszánszát élő asztrológia tudná megválaszolni, hogy az 1850-es évek miért adhatták a világnak, hazánknak a művésztalantumok egész sorát. Mindenképpen különös, hogy az alig háromszáz kilométeres oldalú háromszögben – 1856 nyarán Lipótújvárosban meglátta a napvilágot Stróbl Alajos, 1858 tavaszán Alsólendván megszületett Zala (Mayer) György, s ősszel Pozsonyban a később magát csak magyarnak valló „pozsonyi német” Fadrusz János. In: Borbás György: „Mily gyönyörű feladat nekem...” Fadrusz János levelét olvasva. = *Pannon Tükör*. 1996/6. p. 76–78.

3 Zala György és kiváló kortársai a távolodó 19. sz. megkésített tanúi, avatott krónikásai. Munkásságuk legfőbb érdeme – szerény előzmények után – a nemzeti szobrászat megteremtése. „... a negyvenes évekig csak művészekről lehetett beszélni magyar földön, de magyar művészetéről nem.” Történelmi küldetésük a nemzet történelmi emlékezetének plasztikai megfogalmazása. Egyaránt vállalták, és erősen vallották magyarságukat. Különböző neveletésük, alkatuk, vérmérsékletük, közös

iskoláztatásuk, akadémiai mestereik ellenére szerencsére műveikben jól érvényesül. A megrendelők, a mecénások legtöbbször szinte bénító részletességű és szigorú elvárásai közepette egyéni látás– és kifejezőmódjuknak, habitusuknak megfelelő formanyelvet alakítottak ki.

Erről, a szinte egy időben mintázott Stróbl Alajos várbeli Szent István–, Fadrusz János a kolozsvári Mátyás– és a sajnos lebontott Andrassy–lovas szobrok összevetése, de a szegedi Széchenyi térre állított emlékműveik elemzése során is meggyőződhetünk és a Kúria épületének plasztikái is nagyszerű példái a tehetség, a minőség megnyilvánulásának. In: Borbás György: *A Millennium szobrásza Zala György 1858–1937*, Budapest, Kossuth Kiadó 1999 p. 109.

4 A Képzőművészeti Társaság 1921. november 2-i ülésén Zala szóvá tette Fadrusz János pozsonyi Mária Terézia-szobrának lerombolását, és indítványozta, hogy a Társulat többnyelvű tiltakozását küldjék meg „a művelt nemzetek művészegyesületeinek, a Népszövetségnek és a diplomácia tagjainak.” In: Képzőművészeti Társaság 1921/IV. jegyzőkönyve. MTA MTKCS 09528. sz.

5 „Néhány éve az Aradi vértanúk szoborcsoportjának sorsáról is gyakran jelennek meg biztató híradások.

Azonban a román hatóságok egyoldalú sürgetése, jogos bírálata társulhatna az emlékművet megmintázó halhatatlan művész érdemeinek hazai elismerésével, tanúsítva a magyar fél szándékának igazi hitelét, őszinteségét.” In: *Requiem egy emléktábláért*. Magyar Bálint miniszter, Oktatásiügyi Minisztérium 2002. december 11. (levélrészlet)

6 „Egészen más mértékkel kell elbírálnunk Fadrusz művészetét, melynek haladó vonásait már említettük, mint az olyan emlékműszobrászok tevékenységét, akiknek munkássága közvetlen hódolás volt az uralkodó osztályok előtt. Erre leginkább Zala György főműve, a Millenniumi-emlékmű a példa... Ennek ellenére helytelen lenne, ha a századforduló emlékműszobrászatát általánosan reakciónak bélyegeznénk.” (Képzőművészeti Alap Kiadó 1961?!). Vagy: „...bármennyire is fájdalmas, tudomásul kell vennie, hogy műve felett eljárt az idő.”

7 Az emlékkiállítás és a konferencia után Zala Györgynek, mint nagyszerű embernek, és mint kiváló művésznek életére, munkásságára – higgyünk benne, bizonyára az ünnepi alkalom elmúltával is – több megérdemelt figyelem irányul. Értékei ismeretében azt több megértéssel és elfogadással közelíti a kritika és a közvélemény. In: Borbás György: „Teljesítemmel kötelességemet...” Zala György szobrászművészre emlékeztek szülővárosában, Lendván. *Muratáj*. 1996/2. l. 114-120. Lendva 1997.

8 A felkérést csak egy, magát vezető művésznek tartó szobrász a fővédnök személye miatt utasította vissza.

9 Lendva Magyar Nemzeti Közösség elnöke, Horváth Ferenc létrehozta a Mura vidék Emlékbizottságát. Az öt fős Zala megyei Emlékbizottság pedig Pintér László alelnököt választotta elnökének.

10 „2006. 04. 06-án 10 órakor Szabó Tamás parkgondozó dolgozónk jelentette, hogy a művész parcellában takarítás közben feltűnt, hogy Zala György sírjáról eltűnt a bronz dombormű.” In: *Budapesti Temetkezési Intézet Rt Fiumei úti temető*. Jelentés bronz emlék lopásáról (részlet).

11 *Pannon Tükör* 2008/2. p. 93.

12 „Szeretem mindazt, ami klasszikus. A klasszikus törekvéseknek vagyok híve... A reneszánszhoz érzem magam közelebb...”

13 In: Puskel Péter: Késleltetett feltámadás az aradi Golgotán. Pannon Tükör 2008/2. p. 64-67.

14 Tóth Antal: Zala György a XIX. és XX. század barokk szobrásza

15 Íme, néhány minta a máig ható szocreál szentenciákból: „...a régi uralkodó osztályok nagyszabású stílusainak az utánzásával, újjgazdag eklekticizmusával akarta fitogtatni gazdagságát (mármint eleink: a Pulszkyak, Podmaniczky, Baross Gábor, Széchenyi Ferenc és mások) ...a monumentális művek sora patetikus konvencionális sablonokkal dolgozó akadémikus rutin munka ... tartalmát vesztett szimbólumok (korona, kettős kereszt?), ősrégi allegóriák (Háború, Béke, Munka, Tudás,?) , a barokk köztéri plasztika sablonjai...” (Hogy ő közben a reneszánszot kedvelte?) ... a hivatalos művelődés politika kegyeltje (Életrajzi lexikon 2007...)”

16 A műépítészek által kapott méretek szerint én meg is festettem a két nagyobb kompozíciót. Az egyik kész. A másik befejezése felé halad. Azt vártam, hogy Isten megadja a Békét, s az után felvihetem a két képet, hogy a helyszínen lássuk. Hogy ezzel terhellek, azért bocsáss meg. De nagybecsű tanácsodra szorultam. Mit tévő legyek most? Ha nem kellene a képek most: fesse-meg a többit is? Természetes, hogy én senkivel pörbe nem állok. És nagyon kérnélek, hogy szorosan köztünk maradjon a dolog, ne hogy valami is kiszivárogon a nyilvánosságra. Mert nem szeretnék senkinek sem kellemetlenséget keresni. De életem művészi örömeinek legnagyobbika: Mátyás királyunk budai várában emléket teremteni, ennek letörése lesújt. Nagyon elszomorít. In: 1917. október 18. – Benczúr Gyula levelei Wlassics Gyulához. MOL P 1445 – Lemondták a Mátyás-ciklust.

17 „Zala György Mária és Magdolna szobrával kapcsolatos kérésekre válaszolva, tájékoztatlak: hogy mivel a szobor a pécsi Püspöki Palota előcsarnokában áll a földszinten, tehát bármikor megtekinthető, máshová helyezni nem kívánjuk. Nem járulok hozzá a másolat készítéséhez sem.” In: Berezky Lóránd levele Dr. Gyimesi Endre polgármesterhez. Budapest, 2008. június 9. (részlet).

18 In: Bence Lajos: “Évfordulók és jubileumok a nemzet-tudat építőkövei” Pannon Tükör 2008/2. p. 68-69.

19 In: Szeged 2008. május 20. évfolyam 5. szám p. 16-17.
20 Murádin Jenő: Az aradi Golgota. = História 2003/08-09. – Az aradi Szabadság-szobor Kolozsvár, Glória Kiadó 2003.

21 Borbás György: Erdély bajnoka – a Csány-kultusz apostola Borbély György 1860-1930

22 Az előd. Zala György emlékkiállítás, Balatoni Múzeum, Keszthely. Népszabadság, Rózsa Gyula, 2008. július 2.

23 In: Nagy Károlyné: A magyar historizmus szobrászai. A magyar historizmus 11 szobrászának oeuvre-katalógusa 2008. január

24 Borbás György: A Millennium szobrásza Zala György 1999. p. 123–125.

25 Goór Zoltán tornyiszentmiklósi helytörténész levele a szerzőhöz.

26 Rieck Román uradalmi főerdész született: 1862., Marburg (Maribor), apja Rieck Károly nyugalmazott tanár, anyja Mayer Jozefina bécsi lakosok. Felesége Fater Blanka (szül.: Dobronak 1872.), szülei: Fatér József és Némethy Franciska. Rieck Román 1906. március 13-án hunyt el Lendvaujfaluban, mindössze 43 éves volt.

27 A Zala György által mintázott emléktáblát 1902. október 2-án Wlassics Gyula kultuszminiszter avatta fel a király kolozsvári szülőháza falán.

